

INGLIZ TILI MORFOLOGIYASIDA SO`Z TURKUMLARINI O`RGANISH ZARURIYATI

Mashrabjonov Oybek

Yetakchi o`qituvchi

Andijon davlat chet tillar

instituti magistranti

Annotatsiya Bilamizki, so`zlar anglatgan ma`nolariga ko`ra ma`lum turkumlarga bo`linadi. Tildagi so`zlar bir-biridan nafaqat anglatgan aniq ma`nolari orqali, balki grammatik xususiyatlari bilan ham farqlanadi. Umumiy semantik va grammatik xususiyatlari bilan farqlanib turadigan so`zlarning eng katta guruhlari so`z turkumlari deb ataladi.

Kalit soz`lar: tilshunoslik, so`z turkumlari, ingliz tili, morfologiya.

ANNOTATION

We know that words are divided into certain categories according to their meanings. Words in the language differ from each other not only by their specific meanings, but also by their grammatical features. The largest groups of words that differ in general semantic and grammatical features are called word groups.

Key words: linguistics, word groups, the English language, morphology.

Аннотация Мы знаем, что слова делятся на определенные категории в соответствии с их значениями. Слова в языке отличаются друг от друга не только конкретными значениями, но и грамматическими особенностями. Самые крупные группы слов, различающиеся общими семантическими и грамматическими признаками, называются группами слов.

Ключевые слова: лингвистика, группы слов, английский язык, морфология.

Tilshunoslar tomonidan so`z turkumlari uzoq yillar mobaynida o`rganib kelinayotganiga qaramasdan, ingliz tilida ham haligacha aniq bir to`xtamga

kelinmagan. Bunday deyishimizga sabab leksemalarni mal`um bir sinfini aniqlashda subyektiv usullar mavjud bo`lib, biz bu borada turlicha tasniflarga duch kelishimiz mumkin.

Tilshunoslar so`zlarni turkumlarga ajratuvchi me`zonlar, belgilar to`g`risida ham turli qarashlarni bayon etib o`tganlar. Olimlar orasida asosan quyidagi savollar o`zaro tortishuvlarga sabab bo`lib kelmoqda: a) so`zlarni turkumlarga ajratish kerakmi yoki kerak emasmi? b) so`z turkumlarining soni nechta? v) so`z turkumlarining qaysilari asosiy (mustaqil) va qaysilari yordamchi? g) so`zlarni turkumlarga ajratishda qaysi tamoyillarni asos qilib olish kerak? Bunday savollarning tug`ilishiga sabablar quyidagilar: a) muayyan so`z turkumlariga kiritish qiyin bo`lgan soz`larning mavjudligi, masalan, sifatdosh bir vaqtning o`zida ham fe`llik ham sifatlik xususiyatlarini o`zida jamlagan; b) so`zlarning bir turkumdan ikkinchi turkumga doimiy o`tib turishi; c) ayrim konstruksiya va iboralarda so`zlarning turkumiy belgilari qat`iy belgilanmasligi kabilardir.

Ingliz tilida so`z turkumlarining tasnifi uchta asosiy tamoyilga tayanadi: ma`no, shakl va vazifa. *Ma`no deganda* har bir so`zning alohida ma`nosini emas, balki bir sinfga tegishli so`zlarning ma`nosini tushunamiz. Masalan, otning ma`nosi narsalik yoki predmetlik (thing - ness), shakl deganda esa biz so`z turning morfologik tasniflanishini tushunamiz. Masalan, otlar birlik va ko`plik kategoriyasi bilan tavsiflanadi, fe`llar esa zamon, nisbat, mayl kabilar orqali tavsiflanadi. Ba`zi so`z turkumlari (predloglar , bog`lovchilar) o`zgarmasligi bilan o`ziga xos hisoblanadi.

Vazifa deganda biz, so`zlarning sintaktik funksiyalarini tushunamiz. Masalan, boshqa so`zlar bilan birika olishi yoki uning gapdagi vazifasi kabilar. Tilshunoslar orasida so`z turkumlarining tasniflanishi bir biridan farq qiladi.

Ingliz tili ilmiy grammatikasining birinchi muallifi G.Suit so`z turkumlarini o`zgaradigan (declinable) va o`zgarmaydigan (indeclinable) 2 asosiy guruhga ajratadi. Bu tasnifida u morfologik xususiyatlarni asosiy omil deb hisoblaydi. B.Ilyish so`z turkumlarini 12 ta turga ajratadi (6 ta mustaqil va 6 ta yordamchi – prepositions, conjunctions, particles, modal words, articles, interjections).

B.S.Xaymovich va B.I.Rogovskayalar soʻz turkumlarini 14 taga boʻlib (6 ta mustaqil, 8 ta yordamchi-prepositions, conjunctions, particles, modal words, articles, interjections, response words, state words) leksemalarning quyidagi 5 xususiyatiga koʻra turkumlarga ajratadi:

- 1) leksik-grammatik maʼnosiga koʻra;
- 2) leksik-grammatik morfemalarga koʻra;
- 3) grammatik kategoriyalariga koʻra;
- 4) boshqa soʻzlar bilan birikishiga koʻra;
- 5) gapdagi vazifasiga koʻra¹.

Akademik A.A.Shaxmatovning fikriga koʻra, soʻz turkumlari sintaksisda oʻrganilishi kerak². Tilshunos olim B.Ilyish soʻz turkumlari nazariyasini baʼzi sintaktik jihatlarini ham qamrab olgan holda morfologiyaning asosiy qismi deb hisoblaydi³. Tilshunos olim E.M.Gordon soʻz turkumlariga quyidagicha taʼrif berib oʻtgan⁴: “Har bir tildagi mavjud soʻzlar maʼlum soʻz turkumlariga mansub boʻlib, har bir soʻz turkumi oʻz xususiyatiga ega. Soʻz turkumlari bir-biridan maʼnosi, shakli va gapdagi vazifasiga koʻra farq qiladi”. J.Boʻronov, M.Boʻronova⁵, M.Toshboyevalar tomonidan yozilgan “Ingliz tili grammatikasi” kitobida soʻz turkumlari soni 14 da deb qayd etilgan:

1. Ot (Noun). 2. Sifat (The Adjective) 3. Olmosh (The Pronoun). 4. Son (The Numeral). 5. Feʼl (the Verb). 6. Ravish (The Adverb). 7. Holat kategoriyasi (The category of State). 8. Modal soʻzlar (The Modal words). 9. Predlog (The Preposition). 10. Yuklama (The Particle). 11. Bogʻlovchi (The Conjunction). 12. Undov soʻzlar (The Interjection). 13. Artikl (The Article). 14. Javob soʻzlar

1. Oʻ.U. Usmonov, Sh.S. Ashurov “ Ingliz tili nazariy grammatikasi ”, Samarqand, 2007, b.-20

2. A.A.Шахматов ”Синтаксис русского языка” М., 1941.

3. B.Ilyish The structure of Modern English. Leningrad, 1971

4. E.M.Gordon, I.P.Krylova “A Grammar of Present – Day English” М., 1974

5. Bo‘ronov J.B., M.Bo‘ronova, M.Toshboyev. “Ingliz tili Grammatikasi” T.1978, 5-bet.

(The Response Words)

6. V.L.Kaushanskayaning “A Grammar of English language” asarida so‘z turkumlari quyidagi turlarga ajratiladi: *ot, sifat, olmosh, son, fe’l, ravish, holat kategoriyasi, modal so‘zlar, undov so‘zlar*; yordamchi so‘z turkumlari: *predlog, bog‘lovchi, yuklama, artikl*.

Tilshunos olimlar K.N.Kachalova, E.E.Izrailevichlar⁷ so‘zlarni quyidagi belgilariga ko‘ra turkumlarga ajratadilar:

- 1) ma’nosiga ko‘ra;
- 2) gapdagi vazifasiga ko‘ra;
- 3) so‘z yasash shakliga ko‘ra;
- 4) so‘z o‘zgarish shakliga ko‘ra.

Ingliz tilida so‘z yasali shakli va so‘z o‘zgarishi bir so‘z turkumini boshqa so‘z turkumidan ajratishda unchalik muhim ahamiyat kasb etmaydi. Tilshunos olim K.N.Kachalova⁸ so‘z turkumlarini quyidagi so‘z turkumlariga ajratadi: *ot, sifat, son, olmosh, fe’l, ravish, predlog, bog‘lovchi, undalma*. Olim *ot, sifat, son, olmosh, fe’l* va *ravish*ni ularning gapdagi predmetni, belgini, ish-harakatni va gapda ma’lum bir sintaktik vazifani bajarganligi uchun mustaqil so‘z turkumlariga, *predlog, bog‘lovchi* va *artikl*ni yordamchi so‘z turkumlari guruhiga kiritadi. Undalmani mustaqil so‘z turkumiga ham, yordamchi so‘z turkumiga ham kiritmaydi, chunki ular gapda hech qanday sintaktik vazifa bajarmaydi.

Bundan tashqari tilshunos olim E.M.Gordon⁹ so‘zlarni 3 asosiy guruhga bo‘ladi: 1) mustaqil so‘zlar 2) yordamchi so‘zlar 3) mustaqil elementlar.

Mustaqil so‘zlarning aniq leksik ma’nosi mavjud bo‘lib, ular gapda mustaqil vazifa bajaradi. Ular gapda gapning bosh bo‘laklari bo‘lib kelishi mumkin.

6. Ganshina M.A. va Voselevskaya, “English Grammar”, Higher School Publish House, M.,1964.

7. К.Н.Качалова, Е.Е.Израилевич “ Практическая грамматика английского языка” М., 1996.

8. К.Н.Качалова, Е.Е.Израилевич “ Практическая грамматика английского языка” М., 1996.

9. E.M.Gordon, I.P.Krylova “A Grammar of Present – Day English” М., 1974

Mustaqil so‘zlarga fe‘l, ot, sifat, son, olmosh va ravish kiradi.

Yordamchi so‘zlar mustaqil so‘zlardan semantik jihatdan farq qiladi.

Yordamchi so‘zlar gapda biror bir funksiyani bajarmaydi. Lekin ular gapda so‘zning ma’nosini aniqlaydi. Masalan, “the” yoki “a” artikllarini misol qilib oladigan bo‘lsak, A table- stol (noma’lum). Ingliz tilida artikl, yuklama, predlog va bog‘lovchilar yordamchi so‘z turkumlariga kiradi. Mustaqil elementlar turli ma’nolari bilan xarakterlanadi. Mustaqil elementlar gapda hech qanday sintaktik vazifani bajarmaydi. Masalan, He **certainly** knows all about it. (U, **albatta**, buni biladi.)

Mustaqil elementlar ba’zan bittita gapni tashkil qilishi ham mumkin. Masalan, Yes. No. Alas.

Mustaqil elementlarga E.M.Gordon 10 quyidagilarni kiritadi:

1. Modal so‘zlar (Modal words).
2. His-hayajon so‘zlar (Exclamatory words).
3. Tasdiq va inkor so‘zlar (Tag questions).

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘.U. Usmonov, Sh.S. Ashurov “ Ingliz tili nazariy grammatikasi ”, Samarqand, 2007, b.-20

2. A.A.Шахматов ”Синтаксис русского языка” М., 1941.

3. B.Ilyish The structure of Modern English. Leningrad, 1971

4. E.M.Gordon, I.P.Krylova “A Grammar of Present – Day English” М., 1974

5. Bo‘ronov J.B., M.Bo‘ronova, M.Toshboyayev. “Ingliz tili Grammatikasi” T.1978, 5-bet.

6. Ganshina M.A. va Voselevskaya, “English Grammar”, Higher School Publish House, M.,1964.

7. К.Н.Качалова, Е.Е.Израилевич “ Практическая грамматика английского языка” М., 1996.

9. E.M.Gordon, I.P.Krylova “A Grammar of Present – Day English” М., 1974

10. E.M.Gordon, I.P.Krylova “A Grammar of Present – Day English” М., 1974